

Sl. 31 - Rab, Sv. Andrija -
ulomak pluteja

pretpostavimo širinu od oko 1 m, da se na sredini donje plohe nalazila udubina za fiksiranje u podlogu. Na poleđini ploče vidljivi su ostaci tankog premaza, što možda upućuje na prislanjanje i spajanje žbukom s nekom vertikalnom podlogom. Možda se može pretpostaviti da je ploča bila naslonjena na širi monolitni stipes nekog oltara i predstavljala frontalnu ukrasnu ploču. Pored širega središnjeg stipesa mogli su postojati i ugaoni stupići, nosači menze, budući da je taj tip oltara bio posebno omiljen u kasnoantičkoj Dalmaciji. Tako bi rapska ploča mogla biti interpretirana kao oplata stipesa oltara, za što ima analogija i na području Dalmacije odnosno u novijoj literaturi

daju se takva tumačenja za neke spomenike.⁹⁸ Frontalne ukrasne ploče oltara poznate su s područja Italije (*paliotto d'altare*) i variraju u dimenzijama, kako u visini i širini, tako i u debljini. Fragmentarni rapski spomenik ima debljinu od 10-ak cm, a širina je mogla biti i manja i veća, zavisno od konteksta kojem je spomenik pripadao. Jedna ranosrednjovjekovna pročelna oltarna ploča iz Ravenne, ukrašena velikim križem s pleternim ornamentima, debela je čak 14 cm.⁹⁹ Kod nekih drugih spomenika, koji se interpretiraju kao dijelovi oplata stipesa, debljina je znatno manja – oko 6 cm. Zavisno od debljine, ploče su vjerojatno na različite načine povezivane s podlogom na koju su se prislanjale, kao i s bazom oltara u koju su također trebale biti učvršćene. Budući da uz rapsku fragmentarnu ploču nisu sačuvani drugi dijelovi eventualne oltarne instalacije, njezina interpretacija kao elementa oltara posve je hipotetična.¹⁰⁰ Ovdje je navedena kao jedan od mogućih prijedloga izvorne funkcije spomenika.

U istoj prostoriji izložen je jedan manji ulomak od vapnenca, vjerojatno dio kasnoantičkog pluteja (Slika 31, Kat. br. 13). Tome u prilog govore dimenzije sačuvanog ulomka i karakteristična rubna profilacija. Reljefno istaknuti dio dekoracije mogao bi predstavljati ostatak kantarosa.

Sv. Ivan Evanđelist

Iz samoga grada Raba potječe još jedan starokršćanski spomenik – kameni relikvijar u obliku škrinjice odnosno sarkofaga (Sl. 32, Kat. br. 14). Relikvijar je bio sekundarno

⁹⁸ Mramorni ulomci pluteja s bisernim križem i jaganjcima iz zadarske katedrale interpretirani su kao oplata stipesa oltara. I neki predromanički kameni spomenici određeni su kao dijelovi predoltarnika (antependija), posebno zbog male debljine (5,5 do 6,5 cm) koja upućuje na njihovu posebnu funkciju. O predromaničkim spomenicima usp. T. Burić, Putalj u srednjem vijeku, u: T. Burić, S. Čače, I. Fadić, *Sveti Juraj od Putalja*, Split 2001, 169, 184-185; T. Burić, Ulomci predromaničke skulpture iz Žednoga na otoku Čiovu i crkva Sv. Vitala u Divuljama na predjelu Tarce, u: *Scripta Branimiro Gabričević dicata (Zbornik u čast Branimira Gabričevića)*, Trilj 2010, 227-256.

⁹⁹ L. Sotira, o.c., 78.

¹⁰⁰ Budući da se ploča čuva unutar djelatnoga ženskog benediktinskog samostana, u zatvorenom dijelu, bilo je nemoguće opsežnije istraživanje u kojem bi se možda uočili još neki pripadni kameni spomenici. Sestre benediktinke, međutim, ljubazno su mi dopustile razgledavanje spomenika, na čemu sam posebno zahvalna!

korišten kao škropionica u zvoniku crkve sv. Ivana Evanđelista.¹⁰¹ Najvjerojatnije potječe iz starokršćanske crkve sv. Ivana Evanđelista i može se datirati, kako navodi M. Domijan, u 5. st. Relikvijar je dragocjen jer je jedini dio starokršćanskoga kamenog inventara iz te crkve. Dragocjen je i u kontekstu poznavanja starokršćanskih kamenih relikvijara, posebno zbog bogatoga reljefnog ukrasa. Nažalost, spomenik je znatno oštećen, s različito sačuvanim stranicama, a poklopac potpuno nedostaje.¹⁰² Najbolje je sačuvana uža, stražnja strana relikvijara, dok je gotovo posve izgubljena jedna duža, bočna stranica. Druga duža stranica ima manje oštećenje u gornjem dijelu, dok je uža pročelna stranica s bogatim ornamentalnim ukrasom, sačuvana otprilike polovično. Sačuvana je, naime, polovica središnjeg vijenca s križem i rubni dio stranice. Na preostalim, cjelovitije ili vrlo fragmentarno sačuvanim stranicama relikvijara, plastično su izvedene dekorativne kanelire. I kanelire i ukras na pročelnoj stranici relikvijara nalaze se na nešto udubljenoj površini u odnosu na nisku rubnu zonu, bazu relikvijara, koja se nalazi na svim stranicama. I na gornjim sačuvanim dijelovima relikvijar ima istaknutu rubnu zonu, a s unutarnje strane vidljivo je malo uleknuce u obliku slova L, za bolje nalijeganje danas izgubljenog poklopca. Ovaj detalj odgovara načinu povezivanja poklopca na sarkofazima, i kao i oblik i dekoracija relikvijara, govori o velikoj srodnosti relikvijara sa sarkofazima i vjerojatno oponašanju potonjih pri njegovoj izradi.

Na prednjoj stranici prikazan je plastično istaknuti križ u vegetabilnom vijencu. Na horizontalnim krakovima križa prikazana su slova A i Ω. U donjem dijelu iz vijenca izviru vitice koje završavaju bršljanovim listićima. Prizor je flankiran ugaonim tordiranim pilastrima koji uokviruju i ostale sačuvane stranice relikvijara. Na dvjema preostalim stranicama ukras predstavljaju vertikalne kanelire. Relikvijar pripada vremenu u kojemu je crkva sagrađena i mogao je sadržavati posebno važne relikvije. Rana datacija relikvijara M. Domijana posve je prihvatljiva, a može se potkrijepiti nizom detalja u odabiru i izradi motiva na relikvijaru kao što su jednostavni oblik krakova križa, vegetabilni vijenac kojim je ovjenčan križ, slova alfa i omega na hastama križa, kanelirane stranice relikvijara. Rapski ranokršćanski relikvijar mogao bi se analizirati i u kontekstu nalaza drugih kamenih relikvijara na istočnome Jadranu, pa i u kontekstu nalaza sarkofaga čiji oblik relikvijar oponaša. U vezi s datacijom relikvijara u vrijeme prije 6. st. ističemo križ čije su lagano proširene haste drugačije od proširenih krakova vitkih križeva salonitanske produkcije 6. st. Kanelirane stranice relikvijara svakako treba dovesti u vezu s kaneliranim starokršćanskim sarkofazima koji su osobito popularni u ranije starokršćansko doba, o čemu svjedoči i rimska produkcija čiji su primjerci dospjeli kao import i u Dalmaciju.¹⁰³ Radionice sarkofaga koje djeluju od kraja 4. ili početka 5. st., osobito ravenska, ne njeguju produkciju kaneliranih sarkofaga.¹⁰⁴ Stoga bi se moglo zaključiti da je rapski relikvijar izrađen u domaćoj, istočnojadranskoj sredini, vjerojatno

¹⁰¹ O relikvijaru i njegovoj vezanosti uz crkvu sv. Ivana Evanđeliste piše M. Domijan 2007, 157-158.

¹⁰² U novije vrijeme relikvijar je izložen u adaptiranom gradskom lapidariju u Rabu, dok je ranije više godina bio nedostupan, što je dovelo i do pogrešne pretpostavke o njegovom nestanku. Srećom, taj posebno vrijedan relikvijar u kontekstu srodnih nalaza na istočnome Jadranu, sačuvan je, iako u fragmentarnom, znatno oštećenom stanju.

¹⁰³ O kaneliranim sarkofazima usp. primjerice G. Koch *Frühchristliche Sarkophage*, München 2000. O dalmatinskim primjercima usp. N. Cambi 2002, 263-265.

¹⁰⁴ Usp. G. Valenti -Zucchini, M. Bucci, I sarcofagi a figure e a carattere simbolico, u: *Corpus della scultura paleocristiana bizantina ed altomedioevale di Ravenna*, Roma 1968; G. Koch, Sarkophage des 5. und 6. Jahrhunderts im osten des Römischen Reiches, u: *Radovi XIII. međunarodnog kongresa za starokršćansku arheologiju, II*, Città del Vaticano - Split 1998, 439-478.

Sl. 32 - Rab, Sv. Ivan Evanđelista, relikvijar

Sl. 33 - Supetarska Draga, ulomak pluteja s kazetom

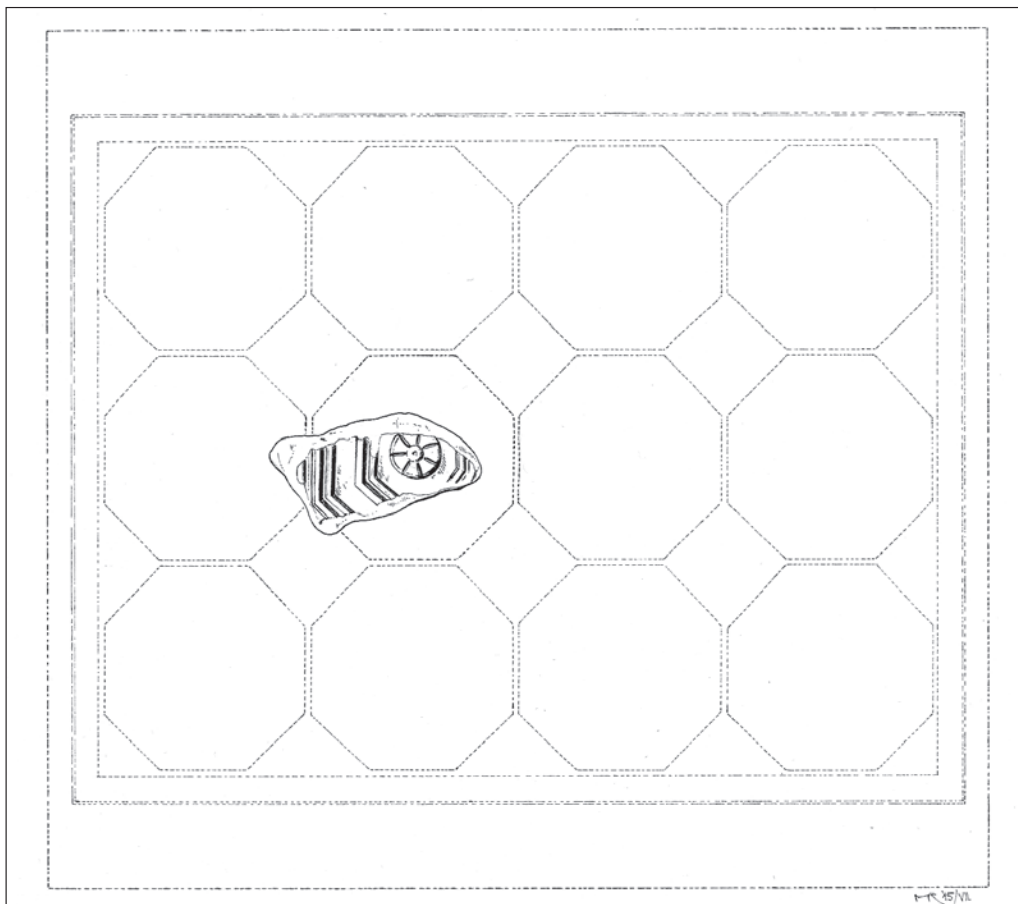
u 5. st., pri čemu su kao predlošci mogli poslužiti u toj sredini poznati italiski kanelirani sarkofazi, dok su svi drugi motivi na relikvijaru široko rasprostranjeni i omiljeni u produkciji različitih ranokršćanskih radionica. Križ, pa i ovjenčani križ, vrlo je čest motiv na relikvijarima kojima je zbog malih dimenzija odgovarao sažeti likovni govor. Motivu na rapskom relikvijaru vrlo je srodan motiv na kamenom relikvijaru u obliku sarkofaga iz Istanbula, datiranom u 5. st. Taj relikvijar na dužim stranicama ima križ u lovorovom vijencu s čijeg dna se izvijaju vitice s bršljanovim listovima.¹⁰⁵ Imajući u vidu da su brojni kameni relikvijari bili i neukrašeni,¹⁰⁶ lijepo ukrašeni rapski relikvijar svjedoči svakako o zahtjevnoj zajednici koja je u gradu Rabu za čuvanje sigurno dragocjenih relikvija, nabavila profinjeno izrađen relikvijar. Po bogatstvu ukrasa spomenik se izdvaja među istovrsnim djelima na istočnome Jadranu. Ovdje za usporedbu navodimo ukrašeni kameni relikvijar iz Lovrečine na Braču.¹⁰⁷ Taj relikvijar ima jednostavnu četvrtastu formu i ukras urezanog latinskog križa na svim stranicama. Tipološki, križevi na relikvijaru posve odgovaraju tzv. salonitanskom tipu križeva s proširenim

završecima krakova. Identični križevi prisutni su na bračkim sarkofazima i ulomcima crkvenog namještaja i datiraju se u 6. st. To sigurno govori i o dataciji relikvijara u 6. st. Istovremeno, razlika u oblikovanju križa na bračkom i rapskom kamenom relikvijaru, uz sve druge različite elemente dekoracije na rapskome relikvijaru, dodatno upućuje na kronološku razliku između dva spomenika i osnažuje dataciju rapskoga primjerka u vrijeme prije 6. st.

¹⁰⁵ H. Buschhausen, *Die spätrömischen Metallscrinia und frühchristlichen Reliquiare*, Wien 1971, T. 23, C55, str. 307-308. Ovjenčani križ s viticama koje se izvijaju s dna vijenca vrlo je omiljen i rasprostranjen motiv na različitim starokršćanskim kamenim spomenicima. Osobito je prisutan na plutejima oltarnih pregrada i na sarkofazima. Sam križ se često zamjenjuje kristogramom, također u vijencu i s pratećim viticama, o čemu usp. primjerice ravensku seriju sarkofaga. Jedan od posebno lijepih primjeraka je sarkofag iz Sarigüzela, luksuzni rani konstantinopolski rad, o kojem usp. J. Kollwitz, *Oströmische Plastik der theodosianischen Zeit*, Berlin 1941, 132-145, T. 45-47. Usp. i još jedan primjer sarkofaga iz kasnog 4. st.: G. Koch, *Early Christian Art and Architecture, An Introduction*, London 1996, Pl. 25, 3.

¹⁰⁶ Prostorno možda najbliži primjer neukrašenog kamenog relikvijara potječe s otoka Cresa. Riječ je o malom pravokutnom relikvijaru bez sačuvanog poklopca. Usp. J. Čus-Rukonić, *Ranokršćanska skulptura grada Cresa*, *His. Ant.* 18/2, 2009, 308-311.

¹⁰⁷ J. Belamarić, R. Bužančić, D. Domančić, J. Jeličić Radonić, V. Kovačić, *Ranokršćanski spomenici otoka Brača*, Split 1994, 35.

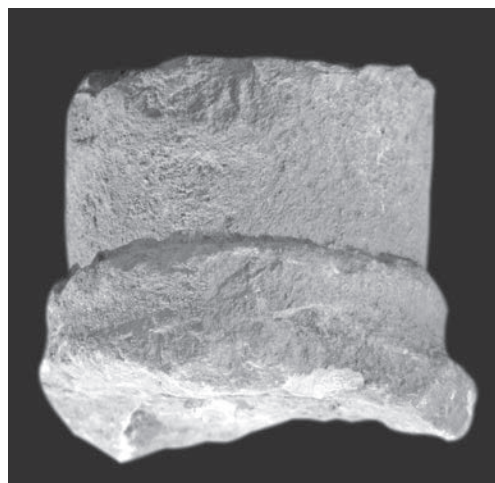

Sl. 34 - Prijedlog rekonstrukcije pluteja s kazetama

Supetarska Draga

Izvan grada Raba starokršćanska plastika povezana je s nekoliko lokaliteta. Jedan od njih je Supetarska Draga. Među kamenim spomenicima iz Supetarske Drage posebno značenje ima mramorni ulomak pluteja s motivom osmerokutne kazete unutar koje je rozeta (Sl. 33, 34, Kat. br. 15). Sasvim sigurno pripada zadarskoj klesarskoj radionici 5. st. i pokazuje povezanost Raba sa Zadrom.¹⁰⁸ Drugi ulomak koji bi se mogao odrediti kao starokršćanski, mali je ulomak stupića s bazom (Sl. 35, Kat. br. 16). Prema dimenzijama, mogao je pripadati oltarnoj menzi. Zbog vrlo fragmentarne sačuvanosti ne može se sigurno odrediti njegova funkcija, a i datacija je upitna.

Starokršćanskom vremenu pripadaju još dva zanimljiva spomenika iz Supetarske Drage – kapitel s glatkim listovima (Sl. 36, Kat. br. 17) i ulomak stupića sa zaobljenim završetkom (Sl. 37, Kat. br. 18). Kapitelić je visok 15 cm, izrađen od vapnenca. Lagano se širi od dna do početka abakusa. Ukrašen je plastično

Sl. 35 - Supetarska Draga, ulomak stupića s bazom

¹⁰⁸ P. Vežić 1990, 247-262., gdje je klesarska radionica u potpunosti definirana.